

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Пунтус Д.А.,

*доктор філософії права, помічник судді
Черкаського окружного адміністративного суду*

УДК 349.3

DOI 10.32782/2663-5666.2024.2.3

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Вступ. Соціальне забезпечення є важливим елементом сучасного суспільства, який забезпечує підтримку вразливих верств населення та сприяє соціальній стабільності. Його історичний розвиток був складним та багатограним процесом, що проходив під впливом економічних, політичних та соціальних змін.

Метою статті є виявлення ключових етапів розвитку соціального забезпечення, а також аналіз історичних умов та факторів, що вплинули на формування сучасних соціальних систем.

Виклад основного матеріалу. Перші форми соціального забезпечення виникли ще в стародавні часи. У стародавніх цивілізаціях, таких як Месопотамія, Єгипет, Греція та Рим, існували різноманітні системи допомоги нужденним. Ці системи були засновані на релігійних та моральних нормах і включали допомогу бідним, вдовам, сиротам та літнім людям. У стародавньому Римі, наприклад, існували громадські фонди, які забезпечували підтримку для незаможних громадян, надаючи їм харчові пайки та іншу допомогу.

У середньовічній Європі ключову роль у соціальному забезпеченні відігравала церква. Монастирі та церкви організації забезпечували допомогу нужденним, засновували лікарні, притулки та благодійні заклади. Важливим аспектом було те, що така допомога надавалася на основі релігійних принципів милосердя та благодійності. Крім того, існували і світські форми допомоги, такі як гільдії, які підтримували своїх членів у разі хвороби чи старості.

Промислова революція принесла значні зміни в соціально-економічну структуру суспільства. Масова урбанізація, зростання чисельності робітників та погіршення умов праці спричинили необхідність створення нових форм соціальної підтримки. У відповідь на ці виклики в багатьох країнах Європи почали з'являтися перші системи соціального страхування.

У Німеччині, наприклад, під керівництвом Отто фон Бісмарка були впроваджені перші закони про соціальне страхування, які включали медичне страхування, страхування від нещасних випадків та пенсійне забезпечення. Ці закони стали моделлю для інших країн і сприяли формуванню сучасних систем соціального забезпечення [2].

На початку ХХ століття багато країн почали впроваджувати системи соціального страхування. Наприклад, у Великій Британії було прийнято Національний страховий акт 1911 року, який передбачав страхування від хвороб та безробіття. У США, після Великої депресії 1930-х років, було створено систему соціального забезпечення в рамках «Нового курсу» президента Франкліна Рузвельта, яка включала програми пенсійного забезпечення, допомоги безробітним та підтримки нужденних.

Після Другої світової війни в багатьох країнах світу, особливо в Європі, відбувся значний розвиток систем соціального забезпечення. Соціальна держава стала основою політики багатьох урядів. У Великобританії було впроваджено універсальну систему охорони здоров'я (NHS), а у країнах Західної Європи були створені комплексні системи соціального страхування, пенсійного забезпечення та допомоги безробітним.

Тому ми погоджуємося з зарубіжними вченими [1], що однією з перших цілей формального соціального забезпечення було подолання бідності та надання альтернативи благодійності та законам про бідних без стигматизації, пов'язаної з ними. Інші цілі включають гарантію мінімального рівня життя та заміну доходу в часи несприятливих обставин. Крім того, соціальне забезпечення може сприяти зниженню рівня корупції або розподілу доходів протягом життя, а також зменшенню ризиків. Часто відбувається перерозподіл доходу між групами з різними

потребами. Таке розмаїття цілей і різних конфігурацій політичних і зацікавлених груп призвело до того, що соціальне забезпечення набуло різних форм у різних країнах. Однак важливим компонентом, спільним для систем соціального забезпечення, є соціальне страхування, що передбачає фінансування виплат за рахунок внесків, які можуть залежати від заробітку або збиратися через податки на заробітну плату. Таким чином, система соціального забезпечення в більшості країн спирається на комбінації цих заходів. Між цими заходами часто існує значна взаємодія, і ця взаємодія допомагає визначити, чи досягається основна мета захисту вразливих верств населення [3]. Тому зосередження уваги виключно на одній програмі, такій як державне пенсійне забезпечення за віком, може ввести в оману. Оцінювати групи пов'язаних між собою програм та їх альтернативи складно, але це важливо з огляду на їх нестабільне бюджетне становище та розширення виплат і збільшення витрат на їх забезпечення.

Загалом, соціальне забезпечення розвивалося у три етапи. По-перше, це була епоха патерналізму; приватна благодійність та допомога бідним надавалася бідним, часто в суворих умовах, які накладали на них стигму. По-друге, це була епоха соціального страхування: за прецедентами товариств взаємодопомоги, а також пенсій і лікарняних для працівників державних і деяких приватних професій, були розроблені ширші обов'язкові програми, що охоплювали все більше професій і все більше непередбачуваних ситуацій. При цьому професійне походження соціального забезпечення все ще може зберігатися у вигляді окремих фондів. По-третє, починають включатися концепції профілактики та універсальності, а спектр послуг розширюється з метою підтримки і підвищення якості життя, тут характеристика початкового етапу має відносно тверду основу, а благодійне забезпечення, організоване в основному через церкву, залишається головною опорою для бідних в європейських країнах. Однак Аткинсон і Хілліз [4] описують системи соціального забезпечення у Франції, Великій Британії та Сполучених Штатах з точки зору трьох основних елементів.

Так, подолання бідності шляхом надання допомоги у Великій Британії характеризується підтримкою доходів, у Франції – аналогічним набором страхових виплат, а в США – страхуванням по старості, у зв'язку з втратою годувальника, інвалідністю та медичним страхуванням. Категоріальні трансферти, які надаються

певним типам домогосподарств на універсальній (не пов'язаній з перевіркою доходів) основі і спрямовані на перерозподіл між конкретними групами, ілюструються виплатами на дітей у Великій Британії та сімейними виплатами у Франції, але не мають аналогів у США. Ці елементи взаємодіють один з одним і з податковою системою у досягненні цілей соціального забезпечення [5].

Дійсно, державна політика, спрямована на забезпечення соціального захисту, повинна враховувати те, що окремі особи та домогосподарства роблять для самозахисту. Виявлення такої захисної поведінки вимагає вивчення поведінки заощаджень і здатності згладжувати споживання в понаднормовий час, а також механізмів трансфертів і підтримки в рамках великої родини чи громади. Існують докази того, що люди в бідних країнах можуть вирівнювати споживання в умовах коливань доходів, незважаючи на відносно обмежений доступ до кредитних ринків і низькі доходи, які ледь перевищують прожитковий мінімум.

На жаль, інструменти соціального забезпечення на рівні громади ілюструють досить складні елементи перерозподілу та страхування. Але механізми подолання труднощів, які відносно добре працюють у звичайні часи, можуть вийти з ладу під час серйозних стресів. Такі потрясіння можуть також призвести до погіршення стану довкілля, якщо не вжити заходів для запобігання розпаду сім'ї та скруті для всієї громади. Такі механізми подолання труднощів існують не скрізь, і в багатьох країнах з'являється все більше свідчень розпаду родинних та етнічних зв'язків, а також послаблення систем підтримки громад. Більше того, традиційні механізми соціального захисту, засновані на сім'ї, сприяють зростанню населення, що саме по собі може послабити механізми, засновані на громаді.

Таким чином, потрібні більш-менш формальні механізми для постійного захисту вразливих верств населення, а також для забезпечення потреб у фінансуванні цих механізмів. А через широко розповсюджені жорсткі фінансові обмеження існує потреба у розробці ефективних формальних механізмів, які посилюють (а не витісняють) традиційні системи підтримки. Як наслідок, зростає занепокоєння щодо державного забезпечення людей похилого віку та немічних. Це занепокоєння виникло частково через зміну демографічної ситуації та послаблення традиційних механізмів соціального забезпечення на

рівні сім'ї та громади. Тут можна було б застосувати кілька варіантів політики, а низка накопичувальних програм, які можна було б об'єднати в рамках соціального страхування, могла б забезпечити покриття витрат на старість, інвалідність та охорону здоров'я. Мінімальні або базові виплати можуть бути спрямовані на людей похилого віку або матерів з маленькими дітьми. Через інформаційні витрати та стимулюючі ефекти, пов'язані з перевіркою нужденності, таке забезпечення, ймовірно, буде можливим лише на місцевому рівні за участю громади.

Таким чином, існування постійних установ соціального забезпечення може стати основою для оцінки потреби в короткострокових або тимчасових компенсаційних заходах. Ці установи можуть допомогти мінімізувати витрати, які, можливо, доведеться понести на короткострокові заходи, і визначити групи, які можуть бути в зоні ризику.

Треба зауважити, що у кінці ХХ та на початку ХХІ століття системи соціального забезпечення зіткнулися з новими викликами, такими як старіння населення, зростання витрат на охорону здоров'я та зміни на ринку праці. Ці виклики вимагають адаптації існуючих систем до нових умов. Міжнародні організації, такі як ООН, Міжнародна організація праці (МОП) та Світовий банк, активно працюють над розробкою рекомендацій та стандартів для удосконалення соціального забезпечення на глобальному рівні.

Важливо також наголосити про те, що компенсаційні заходи можуть знадобитися у випадку різноманітних шоків, наприклад, тих, що виникають внаслідок виправлення нестійкого стану бюджету або платіжного балансу. Можливі негативні наслідки коригування включають зростання цін (особливо на продукти харчування, що призводить до зниження реального рівня життя чистих споживачів) та безробіття. Забезпечення зайнятості здавна було важливим інструментом запобігання голоду. Докази свідчать, що його використовували ще в 4 столітті до нашої ери в Індії, і він був невід'ємним елементом кодексів боротьби з голодом, розроблених у Британській Індії наприкінці 19 століття. По суті, громадські роботи були запроваджені для допомоги безробітним в індустріальних країнах (таких як США) у відповідь на економічну рецесію та дефіцит продовольства в 1930-х роках. Однак ці сектори, які є неконкурентоспроможними у відкритому торговому середовищі, навряд чи будуть стійкими, а також матимуть пригнічуючий вплив на стимули та ініціативу [8].

У 20-му столітті виникли дві концепції соціального забезпечення: страхова та перерозподільча. Концепцію страхування запровадив Бісмарк у другій половині 19 століття, коли розробив перші схеми соціального захисту для робітників у Німеччині. З іншого боку, британський реформатор лорд Беверідж розробив концепцію перерозподілу під час Другої світової війни. Тут концепція страхування фокусується на страхуванні працівників від втрати доходу в разі безробіття, інвалідності або виходу на пенсію, тобто система згладжує довічний дохід. Як внески, так і виплати залежать від заробітку, а більшість програм фінансуються за рахунок страхових внесків і управляються спільно профспілками та роботодавцями.

На відміну від них, програми перерозподілу охоплюють усіх громадян. Виплати призначені як останній засіб для працівників, які не мають достатнього страхування на випадок безробіття; для домогосподарств, які не мають джерел доходу, а також для працюючих бідних. Основна увага приділяється боротьбі з бідністю: допомога призначається на основі середнього доходу і забезпечує лише мінімальну гарантію доходу. Тут немає зв'язку між внесками та виплатами, оскільки вони фінансуються за рахунок загальних податків. Державні адміністративні органи, як правило, адмініструють програми, які мають небагато правил участі в них, хоча перевірка рівня доходу для безробітних зазвичай менш сувора, ніж для осіб без досвіду роботи. Таким чином, різницю між двома типами програм можна охарактеризувати як солідарність між застрахованими працівниками та солідарність між громадянами [6].

Однак, накопичувальна концепція є третьою альтернативою обов'язкових заощаджень, яка забезпечує соціальний захист громадян не лише на випадок виходу на пенсію, але й на випадок непередбачуваних обставин, таких як безробіття, інвалідність та втрата здоров'я. Фактично, виплати залежать від накопичення обов'язкових заощаджень людини. Знову ж таки, більшість систем соціального забезпечення також надають деякі універсальні виплати: виплати, що фінансуються за рахунок податків на певні непередбачувані випадки, які не вимагають ні внесків, ні перевірки середнього заробітку. Вони можуть включати допомогу на дітей та фіксовану пенсію за віком у таких країнах, як Нідерланди та Швеція; Національну службу охорони здоров'я у Великій Британії, а також

допомогу на сім'ю та допомогу на дітей у багатьох інших країнах [7].

З іншого боку, ми очікуємо, що країни, в яких домінує концепція перерозподілу, витратять відносно велику частку доходів на соціальну допомогу та сімейні виплати, і відносно невелику частку – на соціальне страхування.

Цікаво, що в країнах, де домінує концепція страхування, спостерігається зворотна картина: хоча система страхування забезпечує відносно високі виплати обмеженому колу осіб, а концепція допомоги – відносно низькі виплати великому колу осіб, загальні видатки у відсотках від валового внутрішнього продукту не надто відрізняються між цими двома системами. Звичайно, на практиці багато програм соціального забезпечення поєднують елементи обох систем, і всі країни стикалися з необхідністю пошуку компромісів. Знову ж таки, концепції та конкуренція конкретних схем соціального забезпечення також змінювалися відповідно до політичного та економічного контексту, а також тому, що політики продовжують доопрацьовувати програми відповідно до умов економіки та ринку праці. Тим не менш, класифікація систем соціального забезпечення виявляється напроцуд стабільною з плином часу. Дійсно, економісти часто не можуть дійти згоди щодо того, чи є всеохоплююча система соціального забезпечення та зменшення нерівності внаслідок перерозподілу перешкодою чи стимулом для економічного зростання.

Пунтус Д.А. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті розглядається еволюція систем соціального забезпечення в різних країнах світу. Особлива увага приділяється вивченню історичних передумов, соціально-економічних та політичних чинників, що сприяли виникненню та розвитку соціального забезпечення в різних регіонах світу. Розглядаються ранні форми соціального забезпечення, що існували у стародавніх цивілізаціях, таких як Месопотамія, Єгипет, Греція та Рим. Аналізуються перші форми соціальної підтримки, зокрема допомога бідним, вдовам, сиротам та літнім людям, що здійснювалася на основі релігійних та суспільних норм. Вивчаються приклади громадської та державної підтримки, що надавалися у вигляді харчових пайків, житла та медичної допомоги. Розвиток системи соціального забезпечення в середньовічній Європі пов'язаний з діяльністю церковних організацій та монастирів. Аналізується вплив феодалних відносин на розвиток соціальної підтримки та виникнення перших державних заходів з регулювання соціального забезпечення. Промислова революція та урбанізація призвели до значних соціально-економічних змін, що вимагали нових підходів до соціального забезпечення. У статті розглядаються приклади створення перших систем соціального страхування у Німеччині, Великобританії та інших країнах Європи. У статті досліджується розвиток систем соціального забезпечення у XX та XXI століттях, зокрема у контексті змін у світовій економіці та соціальних відносинах. Вивчаються особливості національних моделей соціального забезпечення, їх переваги та недоліки. Важливим аспектом є забезпечення фінансової стійкості та ефективності соціальних програм, а також забезпечення їх доступності для всіх громадян.

У висновках робиться акцент на важливості вивчення історичного досвіду для розуміння сучасних викликів у сфері соціального забезпечення. Автор наголошує на необхідності врахування історичних та культурних особливостей при розробці та впровадженні соціальних політик.

Ключові слова: право соціального забезпечення, соціальна політика, соціальне страхування, накопичення, пенсійна система, трудові відносини.

Висновки. Таким чином, історичний розвиток права соціального забезпечення в зарубіжних країнах показує, що ця сфера постійно еволюціонує під впливом економічних, політичних та соціальних змін. Від ранніх форм благодійності до комплексних систем соціального страхування, соціальне забезпечення пройшло довгий шлях розвитку. Досвід минулих років є важливим джерелом знань для розробки ефективних політик соціального забезпечення в сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Beveridge, L. *Social Insurance and Allied Services*, London HMSO. 1942.
2. Nwaobi, Godwin *Social Security Mechanism (System): Theories, Design and Practice* URL: https://mpr.aub.uni-muenchen.de/11885/1/MPR_paper_11885.pdf
3. Lipton M. and J.V. Gaag *Including The Poor* Washington D.C: World Bank. 1993.
4. Atkinson, A.B. and J. Hills “Social Security in Developed Countries: Are there lessons for Developing countries?” In Ahmad and others. *Social Security in Developing Countries*, Oxford: Clarendon Press. 1991.
5. Barr, N. *The economics of Welfare State*, Oxford: Oxford University Press. 1994.
6. Marshall, K and B. Olivier *New Social Policy Agendas For Europe And Asia: Challenges, Experience And Lessons*, Washington: World Bank. 2003.
7. Rajan, R and L. Zingales “Financial Development And Growth”. *American Economic Review*. 1998. 88 (3).
8. Obayi, P.M.O. *An Exposition For The Eradication Of Occultism*, Abuja: Digital Frontiers Solutions LTD. 2007.

Puntus D.A. SOME ISSUES OF HISTORICAL FORMATION OF SOCIAL SECURITY IN FOREIGN COUNTRIES

The article examines the evolution of social security systems in different countries of the world. Particular attention is paid to the study of historical preconditions, socio-economic and political factors that contributed to the emergence and development of social security in different regions of the world. The early forms of social security that existed in ancient civilizations such as Mesopotamia, Egypt, Greece and Rome are considered. The first forms of social support are analyzed, including assistance to the poor, widows, orphans and the elderly, which was carried out on the basis of religious and social norms. Examples of public and state support provided in the form of food rations, housing and medical care are studied. The development of the social welfare system in medieval Europe is connected with the activities of church organizations and monasteries. The author analyzes the influence of feudal relations on the development of social support and the emergence of the first state measures to regulate social security. The Industrial Revolution and urbanization led to significant socio-economic changes that required new approaches to social security. The article examines the examples of the first social insurance systems in Germany, Great Britain and other European countries. The article examines the development of social security systems in the twentieth and twenty-first centuries, in particular in the context of changes in the global economy and social relations. The author analyzes the peculiarities of national social security models, their advantages and disadvantages. An important aspect is to ensure the financial sustainability and efficiency of social programs, as well as to ensure their accessibility to all citizens.

The conclusions emphasize the importance of studying historical experience to understand current challenges in the field of social security. The author emphasizes the need to take into account historical and cultural peculiarities when developing and implementing social policies.

Key words: social security law, social policy, social insurance, savings, pension system, labor relations.